

CALENDARELE UNIVERSULUI RURAL ROMÂNESC (I)

ANCA-MARIA POP

Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj

anca.pop@bjc.ro

ABSTRACT: The panorama of readings in the second half of the 19th century is dominated, particularly in rural areas, by calendars. The content of these calendars stands out, beyond the chronological notions and suggested periodicity, through their targeted approach, which is differentiated according to various socio-professional sectors. In this article, we aim to characterize the most frequently encountered such publications in the rural environment of Transylvania, offering, through the analysis of the published texts, an intrusion into the social life of the time or a small fresco of daily life. The solid existence of these publications also reflects the interest shown by organizations such as ASTRA towards the development of the largest and the least literate sector of the time – the villagers.

KEYWORDS: calendars, 19th century, Transylvania, literacy, rural life

Producție literară deosebită, dedicată poporului român, o parte semnificativă editată pentru populația rurală, literatura calendaristică documentează și delectează cititorii prin calitatea conținutului, aria de interes și forma editorială. La finele secolului al XIX-lea, asistăm la o evoluție calendaristică semantică, numerică și de complexitate. Sub umbrela largă a denumirii „calendare” au circulat, în a doua parte a secolului al XIX-lea, în jur de 41 de publicații destinate sătenilor.¹

Apogeul literaturii calendaristice

Calendarele au fost printre singurele surse de informare și culturalizare suficient de accesibile ca preț și limbaj, regăsindu-se în aproape toate casele. Sursă de educare și relaxare, informare pe toate temele de interes ale țăranului român și

pentru toate vârstele, calendarele au fost editate la sfârșitul fiecărui an, pentru anul următor, promovându-se în publicații de interes precum revista „Transilvania”.

Potrivit unei analize cantitative realizată în anul 1898 pentru perioada 1 iulie 1897 – 1 iulie 1898, producția editorială a fost nu mai mică de 12 ediții, toate originale, din care 5 au conținut ilustrații. Au circulat într-un număr de aproximativ 50.000 de exemplare din totalul calendarelor pe acel an. Prețul mediu al unui calendar a fost de 3 florini, echivalent a 48 de coroane. Calendaristica în limba română la final de secol XIX se datorează și inițiativelor private, care au intenționat să contribuie la „a aduce lumină și învățătură în straturile cele mai adânci ale poporului nostru” prin oferirea publicațiilor maselor.²

¹Anca-Maria Pop, „Preferințe, opțiuni de lectură și societate (Transilvania anilor 1850-1900),” *Lectura*, Seria III, nr. 1(43) (2022): 35.

² Diaconovich, C. dr., „Producțiunea noastră literară: Raportul secretarului I despre producțiunea literară română din patrie în timpul dela 1 Iulie 1897 — 1 Iulie 1898,” *Transilvania*, XXIX, nr. 6 (1898): 130-131.

Printre cele mai populare calendare

Călimdarul poporului

„Călimdarul Poporului” a fost, probabil, cel mai studiat și mai documentat titlu. În anul 1898, a ajuns la al XI-lea an de publicare. Oamenii îl puteau procura cu prețul de 20 coroane și avea dimensiunea cu o coală mai mare decât anul precedent. Parcurgerea acestuia purta lectorul prin omagierea unei jumătăți de secol de la mult discutatul an istoric 1848. La adunarea religioasă, care a avut loc cu ocazia Duminicii Tomei din Blaj, era prezent poetul Andrei Mureșanu.

Din domeniul literaturii române au fost publicate opere precum: poezii scrise de I. Darius, povestea de V. A. Urechie, *Țară fără bătrâni*, scrieri populare (fabulă arabă, doine – *Limba, portul și moșia*, strigături populare din zonele românești de dincoace și de dincolo de Prut). Anul precedent, „Călimdarul poporului” a conținut opere literare ale unor autori valoroși și în zilele noastre: Alexandru Vlahuță, George Coșbuc, Ioan Nenițescu, Gheorghe Panu, Victor Vlad Delamarina, o mică biografie a lui Ion Rațiu însoțită de 2 portrete.

O parte cuprinzătoare (47 de pagini) o reprezintă secțiunea *Revașul Nostru*, cronică a evenimentelor din perioada septembrie 1897 – septembrie 1898. Sub același titlu a fost publicat articolul printr-o cronică a anului 1896, în calendarul aferent anului 1897. Cuprinde subiecte: financiare, economice („Cum să ajungem la mai bine?”), culturale, epistole „de la frați”, evenimente negative și pozitive de actualitate, religioase (reguli „pentru grijirea sfințeniei”, amintirea celor decedați) sfaturi practice (orarul de deschidere a târgurilor din Ungaria și Transilvania, al funcționării poștei), divertisment (bancuri, glume).

Imaginile cu care a fost ilustrat acest calendar sunt relevante și cuprinzătoare pentru mai multe

zone geografice, arată ținuta vestimentară a zilelor obișnuite, portul național festiv, amintesc personalități culturale și istorico-politice, dezvăluie instantanee ale muncilor specifice românilor. Astfel, lista ilustrațiilor acestui număr integrează: portretul lui Andrei Mureșanu și casa acestuia, portretul Reginei Elisabeta, al prințului Bismarck, W. E. Gladstone, imaginea unei fetițe din cor din zona Bistrița, a unui băiat român din zona Bucium-Sașa, a unui mărginean călare, a unei familii și a unui țăran din Banat, un cuplu de tineri din Suci de Sus (azi parte din județul Maramureș); de la Stâna-de-Vale: reședința și capela Episcopului Pavel, o casă de oaspeți, o stâncă numită „Bisericuța”, „Moara Dracului”.

În anul 1901, „Călimdarul Poporului” a fost considerat cel mai apropiat de oameni, deși, din punct de vedere al prețului, nu era printre cele mai accesibile. Costa 120 coroane și cuprindea 40 file. A fost apreciat pentru modul prietenos de redactare, pentru precizia și utilitatea informațiilor și câștiga, astfel, capital de încredere tot mai mare: „Călimdarul Poporului e cel mai cu pricepere redactat pentru trebuințele poporului nostru, a cărui carte de toate dilette a devenit de mult. Bogat în cuprins și de astădată, cu o parte informativă potrivită trebuințelor poporului, și având o mulțime de ilustrațiuni de actualitate, acest calendar va fi resfoit de sigur cu drag de poporul nostru.”³ „Călimdarul Poporului” se putea achiziționa de la librăria societății „Tipografia” din Sibiu, unul dintre cele mai de seamă orașe – centre tipografice românești ale vremii.

Amicul Poporului

Tot din Sibiu, de la librăria tipografiei W. Krafft, se putea cumpăra „Amicul Poporului”, calendar îngrijit de către unul dintre cei mai buni editori ai timpului – Visarion Roman. Ediția anului 1876 (al

³ „Știință, literatură și artă: calendaristica noastră,” *Transilvania*, XXXI, nr. 9 (1900): 226 – 227.

XVI-lea an de apariție) informează publicul despre: cronologia sărbătorilor fixe și cu date variabile, elemente de astrologie (eclipse, sistemul solar, planetele, cele 12 luni conform calendarului iulian și gregorian deopotrivă), însemnări meteorologice pentru fiecare lună în parte, mersul căilor ferate – aspect foarte în vogă, orarul de funcționare a târgurilor din țară, al funcționării poștei, prețurile curente. Toate acestea sunt informații regăsite în partea I a calendarului din anul 1876, putem spune, generic, secțiunea de *informare și actualizare* a poporului. Secțiunea a II-a este pentru *culturalizare, învățare și divertisment*. S-au publicat articole istorice despre istoria Ardealului, istoria universală, precum cea a indigenilor din Australia. Sfaturi practice găsim în articolele: *Medicul de casă, Folosul plantelor de casă, Istoria agriculturii, Femeia română, Notițe economice*. Ca primă instituție bancară locală a fost prezentată cu date concrete Asociația financiară de credite și economii „Albina” din Sibiu. Domeniul literaturii nu este lipsit de publicații și cuprinde: *Poezii și Cântece populare, Speculațiunea unui bărbieru, Sentințe și adevăruri, umor (Pozne, Proverbe, Sărutatul ș.a.)*.

Edițiile anilor '70 ai secolului XIX sunt axate pe aproximativ aceleași domenii.

În anul 1899, calendarul ajunsese la al 39-lea an de apariție și avea prețul de 40 de coroane. Cuprindea o parte literară puțin mai evoluată și era îmbogățit cu datele bisericesti, cronica anului anterior, norme ale unităților de învățământ, informații despre instituții și societăți existente. Imaginile reprezentau personalități istorice și religioase precum portretele lui: Andrei Șaguna, Simion Bărnuțiu, I. Sterca Șuluțiu, generalului Bismarck, Henric de Prusia, arhiducelui Francisc Ferdinand, împăratului Francisc Iosif, principelui

Carol și Elisabetei de România; imagini ale Bucureștiului, ale Gimnaziului din Brașov.

În anul 1897 (al 37-lea an de apariție), în „Amicul poporului” sunt ilustrate: interiorul palatului regal din București, podul de la Cernavodă, orașul Alba-Iulia, invenția Röntgen (razele omonime, numite de către descoperitor „raze x”).

Evoluția acestei publicații a fost oscilantă, la cumpăna secolelor XIX și XX luptându-se să ajungă la prestigiul de altădată: „*Amicul poporului* [...] a progresat în mod îmbucurător. Acest vechiu calendar, cândva de incontestabilă valoare literară, decăzuse în anii din urmă. Pus acum sub conducere nouă și mai conștiințioasă, ușor își va putea recuceri buna reputație ce a avut în trecut”.⁴

În anul 1901 (al 41-lea an de apariție), ediția calendarului este deja mult mai evoluată din punct de vedere structural și al ofertei literare. A fost întocmită de către I. Popescu, învățător al Școlii de fete a ASTREI din Sibiu. Prețul este acceptabil, 40 de coroane - varianta de 80 de file și 30 de coroane - varianta de 60 de file. Conține: maxime, cugetări savuroase pentru fiecare lună, piese de teatru, legende de V. A. Urechea, poezii de Haralamb G. Lecca, opere de Maria Cioban (povestirea *Vâlva* culeasă din Munții Apuseni, poezia *Cercuitorul*), schiță biografică a Mitropolitului Ioan Mihaly de Apșa. Ilustrațiile reprezintă personalitățile: Ioan Mihaly de Apșa, P. P. Carp, Korber, Victor Emanuel al III-lea, regina Elena, regele Alexandru și regina Draga ai Serbiei, contele Waldersee. Utile pentru fiecare lector au fost articolele din domeniul sănătății, precum cel cu sfaturi pentru combaterea tuberculozei pulmonare.⁵

Calendarul săteanului

„Calendarul Săteanului”, așa cum îi spune și titlul, este extrem de relevant și conceput anume

⁴ „Știință, literatură și artă,” *Transilvania*, XXIX, nr. 7-8 (1898): 158.

⁵ „Știință, literatură și artă: calendaristica noastră,” *Transilvania*, XXXI, nr. 9 (1900): 226 - 227.

pentru nevoile celor implicați în muncile agrare. În anul 1873, publicația cuprindea în categoria de literatură: poemul istoric *Împărăteasa lumii*, nuvela *Florica lui Drăganu*, poeziile *N-am nimic*, *Murgu și fata lui*, *Coliba țăranului*, *Folosul istoriei naționale la poporul român*. *România*, *Măiestria de a te înavuți*. *O, nu plânge poporul meu!*, *Dracul dăscălit de femeie*. *Să mă-nsor, sau să nu mă-nsor?*, *Strigoii*. Calendarul contribuie la cunoașterea folclorului, a operelor românești, a istoriei și destindere umoristică.

Revista „Transilvania” aprecia că publicația avea, în anul 1897, prețul cel mai mic dintre toate calendarele românești de 17 coroane, în pofida faptului că s-a evidențiat ca o ediție foarte bine ilustrată – aspect ce nu poate decât să faciliteze propagarea publicației în rândul unei mase aflate în luptă cu analfabetismul.

Predicatoriul Săteanului Român

„Predicatoriul Săteanului Român” a circulat în teritoriile locuite de români, cuprinzând succint ariile obișnuite de lectură. Comparativ cu alte calendare ale perioadei, publicația este uimitoare prin multitudinea datelor oferite. Calendarul din anul 1865 redă datele după ritul vechi, dar și după cel nou, numărătoarea descrescătoare a zilelor din an, sărbătorirea sfinților creștini zilnic, numirea Evangheliilor citite în zilele de duminică, anunțurile astrologice exacte (de exemplu, în luna ianuarie Soarele intră în semnul „Udătorului” în data de 8, la ora 3 și 3 minute seara). Mai găsim aniversări istorice în partea „Hronologie”, ora de răsărit și de apus a soarelui, dimensiunea zilei și a nopții, previziuni meteorologice. Anul aferent calendarului este raportat la evenimente universale multiculturale din existența omenirii, amintind că reprezintă un reper nu doar față de începerea Creștinismului (anul 1865 de la nașterea lui Hristos), ci și față de geneza universului în

perioadele iuliană, respectiv gregoriană, sau față de evenimente evreiești. Se raportează timpul scurs de la alte evenimente globale: prima Olimpiadă, fondarea Romei, începutul epocii Nabonasara.⁶

Calendarul bunului econom

Specific poporului român, ghid pentru muncile câmpului și creșterea animalelor a fost „Calendarul bunului econom”. Pentru anul 1877, a fost realizat de către D. Comșa și Eugen Brote. S-au publicat articole de economie agrară abordând: tratarea solului, folosirea îngrășămintelor, a cenușii, a ghipsului, sfaturi despre alegerea semințelor pentru primăvară, cultivarea trifoiului, timpul din an și condițiile meteo favorabile cultivării diverselor plante, folosirea corectă a uneltelor (grapa, plugul), curățarea terenului de tăciuni, cantitatea de nutrețuri cultivate. Referitor la creșterea animalelor s-a publicat despre: vârsta cailor și ghid de achiziție al acestora, modul și timpul cât animalele pot fi exploatate la muncile câmpului, mic îndrumar de mulgere a vitelor și creșterea oilor.

Materialele instructive în pomicultură denotă interesul tradițional al poporului român în acest sector. S-a scris despre constituția arborilor, prășirea pădureților de altoi, altoirea în despicătură, copularea, ceara, vițele nobile. Tot în acest domeniu sunt materiale despre viticultură (culesul strugurilor, săparea viei, modul de construcție a pivniței), apicultură (inclusiv cu date statistice), legumicultură etc. Alături de abordarea tuturor ramurilor agrare, arii în care cel puțin 3 sferturi din poporul român a activat în acea perioadă, calendarul trece și prin domeniul vânătorii: „Falsu tractatu de venatoria.”

Dintre informațiile de tipul știri, noutăți, găsim: funcționarea târgurilor în Ardeal, orarul poștei pentru transport colete, orarul poștei pentru

⁶ *Predicatoriul săteanului român*, 1865: 2-5.

scrisori, modul de a corespunde telegrafic, prețuri și locații ale timbrelor, raportul dintre măsurile noi și vechi, tabel de schimb valutar și conversie de prețuri, precum și alte date utile fiecărei persoane.

Publicația nu este lipsită nici de ilustrații încadrate în corpul textului, „gustări literare” ușoare, culte sau populare, printre care: nuvele populare, nuvela *Popa Tanda*, poezii precum *Cinecinelui*, *Cât te-am iubit!*, *De-aș putea*, *Țiganul și purcelul*, *Cântece populare*. O mică parte de gramatică (ale cărei norme sunt în pragul uniformizării) se găsește în materialul *Despre scrierea limbei române*. Prețul acestui calendar (pentru anul 1877) a fost de 45 de coroane, permițând achiziția prin poștă cu taxe suplimentare de 5 coroane, dar oferea un exemplar gratuit la 10 exemplare achiziționate. Se găsea în Sibiu la Editura Tipografiei Iosif Drotleff & Comp.⁷

Calendarul familiei

„Calendarul familiei” cuprindea domenii literare care puteau fi citite de către toți membrii familiei, aspecte administrative, sfaturi de igienă, de prevenție a bolilor. Ediția anului 1883 cuprinde, în capitolul de beletristică – „Biblioteca familiei”, poeziile: *Furtuna*, *Mama*, *O, mamă!*, *Poezia și politica*, *Nevasta bătrânului*. Urmează articolele cu învățături utile armoniei și prosperității: *O pagină de aur din viața unei femei*, *Luxul femeii și zestrea miresei*, *Prima îngrijire a pruncilor*, *Drepturile reciproce ale căsătoriților*. *Trădarea pedepsită*, *Femeile*, *piatra înțelepciunii*. Mai găsim descrierea Parisului, informații exacte despre serviciile pe care poșta (Direcțiunea Poștelor și Telegrafelor) le putea oferi cetățenilor.

Calendarul plugarului

Începând cu anul 1893, apare „Calendarul plugarului”, la editura tipografiei A. Mureșanu din Brașov. Prețul acestuia a fost destul de mare, în anul 1897 costând 25 de coroane. Portretul poetului popular sibian Ioan Barac și biografia lui fac incipitul ediției din anul 1897. Urmează, crâmpie de literatură populară, învățături și sfaturi economice pentru românii „plugari”.⁸

Ulterior, „Calendarul plugarului” a fost editat de Societatea Inginerilor Agronomi și a beneficiat de contribuția redacțională a celor mai pregătiți oameni în domeniu.

Alte calendare publicate în acea perioadă au fost: *Calendar cu litere vechi*, editat de W. Krafft, Sibiu; *Noul calendar de casă*, editat de Tipografia Alexi, Brașov; *Calendarul Românului*, editat de Tipografia Diecesană, Caransebeș; *Calendarul Aurorii*, ilustrat, editat de Tipografia „Aurora”, Gherla; *Calendarul Unirei*, editat de Tipografia Seminarului Blaj.⁹

Mult timp și după perioada studiată, călindarele au fost însoțitor și ghid plin de învățături zilnice al țăranului român, din timpul lunii lui Gerar până la Undrea, au fost învățător al cultivării grânelor, povățuitor meteorologic și astrologic, dar și alinare religioasă, înduioșare literară, destindere pentru serile mai degrevate de munci, petrecute la focul sobei sau pe prispa casei.

În studiul calendarelor, ni s-au părut remarcabile câteva domenii abordate (agricultura, umorul, literatura scrisă de femei sau destinată femeilor, literatura ca istorie), pe care le vom dezvolta în numărul următor.

Continuare în numărul următor al revistei

⁷ „Bibliografia,” *Transilvania*, IX, nr. 22 (1876): 260 și nr. 23 (1876): 272.

⁸ „Sciință, literatură și artă,” *Transilvania*, XXVII, nr. 10 (1896): 247.

⁹ Diaconovich, C. dr., „Producțiunea noastră literară: Raportul secretarului I despre producțiunea literară română din patrie în timpul dela 1 Iulie 1897 — 1 Iulie 1898,” *Transilvania*, XXIX, nr. 6 (1898): 131.